Pratarmė

Sovietinė tikrovė

Jurgio Kunčino romanuose vaizdžiai perteiktos situacijos psichiatrijos ligoninėse ir alkoholikų profilaktoriume. Tai liudija, kad rašytojas buvo gerai „perkandęs“ šį sovietmečiu taikytą „gydymo“ būdą. Bene vaizdžiausius aprašymus rasime romane „Tūla“. Jurgis tuomet viešai nekalbėjo apie savo patirtis šiose įstaigose, todėl kyla klausimas, iš kur jis taip gerai žinojo šiuos nuo viešos akies paslėptus užkaborius? 1983–1985 metai jo biografijoje buvo apeinami. Tačiau šis laikmetis buvo skaudus ne tik jam; už spygliuotos tvoros tuomet pabuvojo ne vienas rašytojas, muzikas ar kultūros darbuotojas. Šiandien šis unikalus palikimas – J. Kunčino laiškai iš alkoholikų gydyklos – yra ne tik jo biografijos, bet ir viso laikmečio liudytojas, egodokumentika, kurioje, pasak Arvydo Pacevičiaus, aplinka ir gyvenimas perteiktas per tam tikrų aplinkybių (šiuo atveju – sovietinės tikrovės ir kalėjimo) apribotą „savęs liudijimą“. Pridurčiau – poeto, rašytojo išlikimo fenomenas, kurį irgi vertėtų analizuoti istoriniame ir literatūriniame kontekste, pateikus pilną kūrinių, ne tik romanų ar vertimų, bet ir straipsnių periodikoje ir kt. sąrašą.

Girtuokliavimas Sovietų Sąjungoje buvo įprastas gyvenimo būdas, valdžios, nors ir netiesiogiai, kurį laiką toleruojamas dėl didelio pelno iš prekybos alkoholiu. Tačiau per daug įsisiautėjęs „paprotys“, ypač tarp jaunimo, kėlė problemų, kurias reikėjo spręsti. Juolab kad tai palietė ir mokyklas, nes girtuokliaujantys tėvai į šias orgijas įtraukdavo ir vaikus. Septintajame dešimtmetyje įsteigtuose gydymo ir darbo profilaktoriumuose (profilaktoriumai buvo steigiami ir paaugliams) įkalindavo tuos, kurie dėl nuolatinio girtuokliavimo ne tik nebegalėdavo dirbti, bet ir trukdydavo šias pareigas atlikti kitiems. Konkrečių

[1] Arvydas Pacevičius. Lietuvos egodokumentinio paveldo samprata ir tyrimų kryptys, in: Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje. Straipsnių rinkinys, sudarytojas A. Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 116.

griežtų priemonių imtasi apie 1982 metus, vykdant tuo metu faktinio SSRS vadovo Jurijaus Andropovo propaguojamą „antialkoholinę kampaniją“. Šiai „kampanijai“ būdinga tai, kad priklausomi nuo alkoholio asmenys buvo laikomi ne ligoniais, o nepritapusiais ar net sovietinės „dorovės kenkėjais“. Reikėjo juos perauklėti. Vadinamasis perauklėjimas ir suaugusiųjų, ir vaikų kolonijose buvo vienodas – sunkus fizinis darbas ir saviveikla. Šias „auklėjimo“ priemones kurį laiką taikė ir Michailas Gorbačiovas. Kaip ir kalėjime, terminus nustatydavo teismas, bausmes už nusižengimus ar pabėgimus taip pat skirdavo teismas (pagal Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso 195 (1)-ą straipsnį). Pagal to meto įstatymus siųsti į gydymo ir darbo profilaktoriumus galėjo ne tik darbo kolektyvai, visuomeninės organizacijos, valstybiniai organai, bet ir šeimos nariai (tėvai, žmonos) ar artimesni giminaičiai. Buvo labai paprasta: tereikėdavo pranešti ir pasirašyti, o tolesnius veiksmus atlikdavo milicijos pareigūnai. Tačiau skirtumas nuo tikro kalėjimo visgi egzistavo – profilaktoriumuose buvo nustatytas terminas: nuo pusės iki dvejų metų. Įkalinimas profilaktoriumuose buvo laikomas administracine medicinine priemone, jų „pacientai“ teistumo neužsitraukdavo. Jie, ten būdami, galėjo rašyti oficialius raštus, tarkime, prašymus redakcijoms, be šių institucijų tarpininkavimo siųsti ir publikuoti savo kūrinius, o vėliau apskritai šį laikotarpį išbraukti iš savo biografijos. Netgi daugiau – pagal įstatymą šis terminas buvo įskaičiuojamas į bendrąjį darbo stažą.

Neatmestina, kad daug kam šis įkalinimas tapdavo atotrūkiu nuo kasdienybės arba laikina išeitimi iš susidariusios situacijos, kai nei pats geriantysis, nei jo artimieji nebeturėdavo kito pasirinkimo. Tuomet retai kas pagalvodavo, kad priklausomybė yra ne paprotys ar koks protestas, o sunkiai įveikiama liga, liečianti ne tik sergantįjį, bet ne mažiau ir jį supančius žmones. Taigi tokiomis aplinkybėmis 1983 m. sausio 31 d. J. Kunčinas pateko į Gydomąjį darbo profilaktoriumą Nr. 1, buvusį Vilniaus vizitiečių vienuolyne. Šiuo atveju, nebeištvėrusi sūnui pavojingų „orgijų“, pasistengė jo mama, geografijos mokytoja Larisa Kunčinienė. Jurgis šį profilaktoriumą savo laiškuose vadino „kerkeriu“, – terminas kilęs iš vokiško žodžio „der Kerker“, reiškiančio

kalėjimą, – o save „Kerkermann“, t. y. kaliniu. Šioje knygoje šią įstaigą taip ir vadinsime. Įkalintas buvo pusei metų, tačiau dėl trijų pabėgimų teismai terminą pratęsė. Laisvėn jis išėjo lygiai po dvejų metų – 1985 m. sausio 31 d., sausio 13-ąją kalėjime „atšventęs“ savo 38-ąjį gimtadienį.

Kaip jau minėta, kerkerio laikotarpis vaizdžiai perteiktas J. Kunčino romanuose. Tačiau ne tik romanuose. Jis tarsi šydas plevena tarp tuo metu sukurtų eilėraščių eilučių, pastebimas įdėmiai skaitančiam ar žinančiam šį poeto gyvenimo etapą. Turėdamas nepaprastai gerą atmintį, smalsus, išsilavinęs „kalinys“ stebėjo kerkerį supusius kiemus, bažnyčių bokštus, įsimindavo menkiausias smulkmenas, kurios vėliau atgydavo jo kūryboje. Šalia profilaktoriumo buvo siena atitverta griežto režimo pataisos darbų kolonija. Visa ši aplinka su vizitiečių ir misionierių bažnyčiomis skleidė sunkiai žodžiais nusakomą aurą.

Vieną eilėraštį Jurgis dedikavo Kaziui Borutai: „Ką pasiimtum drauge, eidamas vienas? / Šaukštą, kepurę, o gal miltelius dantims? / Pilkas dangus nuo pat Suvalkijos lig Vienos. / Viską palik. Viską suras ir atims“ („Ką pasiimtum drauge“). Kodėl Kaziui Borutai? Ogi todėl, kad nuo 1946 m. kovo 17 d. iki 1949 m. sausio 25 d. šis rašytojas kalėjo šiose patalpose įrengtame politinių kalinių persiuntimo kalėjime. Gal net tame pačiame aukšte ar net toje pačioje celėje. Gal ir miegojo tuose pačiuose dviaukščiuose „naruose“. Kas žino, rašytojas turi teisę fantazuoti, tačiau iš kur Jurgis galėjo žinoti anuomet neviešintus faktus? Vadinasi, buvo, kas žinojo, o pro poeto-rašytojo ausis jokios detalės ir faktai nepraslysdavo. Vienuolyno ir bažnyčios sienos irgi turėjo paslapčių, kurios atsiverdavo skambant naktinei muzikai, reikėjo tik būti reikiamoje vietoje ir reikiamu metu: „O pirštai užgauna nekaltą klavišą, / Pabunda balsai, durys iš vyrių iššoka. / Paminklas palieka įjuodusią nišą / Ir krenta, ir dūsta, ir virsta iš juoko“ („Naktinė muzika“). Šias paslaptis galėjo žinoti patarnautojai, aplinkos ar patalpų tvarkytojai, pagaliau tie patys ginkluoti sargybiniai, atliekantys savo pareigas, tačiau suvokę, kad jokie gydymai čia nepadės, netgi kartu su suimtaisiais nevengdavę išmaukti vieną kitą taurelę. Tokių situacijų yra Jurgio romanuose. Visgi, kad būtų aiškesnis vaizdas, trumpam grįšime į praeitį.

Keli istorijos faktai

Vienuolių ordinas Švč. Mergelės Marijos apsilankymo (vizitacijos) garbei XVII a. pradžioje įsteigtas Prancūzijoje. Netrukus šio ordino vienuolynai paplito ir kitose valstybėse. Vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio (Brzostowski) iniciatyva 1694 m. vienuolynas įsteigtas Vilniuje. Pasak istoriko Romualdo Firkovičiaus, nuo 1697 m., kai buvo supirkti tam tikslui pirmieji žemės sklypai, galėjo prasidėti vienuolyno statyba[2]. Kiek vėliau, supirkus daugiau aplinkinių sklypų ir juos sujungus, pradėta mūryti pirmoji nedidelė bažnyčia. 1729 m. prasidėjo naujos mūrinės bažnyčios statybos darbai, kurie buvo baigti 1755 m. Po metų – 1756 m. rugpjūčio 29 d. nauja bažnyčia, konsekruota titulinio vyskupo Tomo Zenkovičiaus (Zienkowicz), gavo Švč. Jėzaus Širdies vardą. Ji buvo kryžiaus formos, su nedideliu kupolu ir geležiniu kryžiumi viršuje. Prie kryžiaus buvo pritvirtintas iš skardos pagamintas išgaubtos formos širdies atvaizdas. Bažnyčia buvo keturių frontonų, taip pat su kryžiais virš jų. Bažnyčioje buvo 7 altoriai su kolonomis, kurių kapiteliai buvo papuošti lipdiniais ir kitais paauksuotais pagražinimais. Prie bažnyčios stovėjo nedidelė, dengta čerpėmis varpinė su dviem nedideliais varpais[3]. Kiek vėliau bažnyčia sujungta su mūriniu dviejų aukštų vienuolyno pastatu. Taip susikūrė vientisas gražus architektūrinis ansamblis, kuris, nepaisant visų vėlesnių pertvarkymų ir pristatymų, iki šiol išlaikė savo savitumą. Šio ansamblio projekto autorius architektas Juozapas Pola (Józef Pola). Tuo metu iškilo aukšta mūrinė tvora, skyrusi visą ansamblį nuo Rasų gatvės, su iki šiol išlikusiais dvejais vartais: Didžiaisiais – į bažnyčią ir Mažaisiais – į vienuolyną. Didžiųjų vartų rekonstrukcijos autorius – architektas ir istorikas, Simono Daukanto bičiulis Teodoras Narbutas.

Vienuolyno pirmajame aukšte buvo vienuolių celės, biblioteka, siuvykla. Antrame vienuolyno aukšte XVIII a. pabaigoje buvo pasauliečių mergaičių pensiono miegamasis su kambariu ligoniams. Prie

[2] Romualdas Firkovičius. Vilniaus bažnyčios ir vienuolynai istorijos bėgyje, Vilnius: Savastis, 2022, p. 149.

[3] Ten pat, p. 147–149.

vienuolyno buvo daržas su vaismedžiais, keli gyvenamosios ir ūkinės paskirties pastatai, arklidė. Po 1863–1864 m. sukilimo, 1865 m. panaikintame vienuolyne ir uždarytoje bažnyčioje įsikūrė stačiatikiai. Tuomet vizitiečių bažnyčia buvo rekonstruota į Šv. Marijos Magdalenos cerkvę, prie kurios buvo pastatyti nauji ūkiniai pastatai, ligoninė ir atskiras dviejų aukštų flygelis. 1919 m. balandį vienuolynas atiteko katalikams, o tų pačių metų pabaigoje grąžintas iš Prancūzijos sugrįžusioms vizitietėms. Tada atlikti remonto, restauracijos, rekonstrukcijos darbai, sutvarkyta aplinka.

Tačiau netrukus ramus gyvenimas pasibaigė, ir visas ansamblis buvo pajungtas okupantų reikmėms. Antrojo pasaulinio karo metais vokiečių valdžia šiame ansamblyje įsteigė belaisvių stovyklą. Po Antrojo pasaulinio karo sovietų valdžia, siekdama visą šį ansamblį paversti „nusikaltėlių“ zona, sunaikino bažnyčios dekorą, jos viduje įrengė gelžbetonio perdangas, perplanavo vienuolyno patalpas ir aplinką. Čia įvairiais pavadinimais veikė darbo stovykla, kelios kolonijos, profilaktoriumas, kalėjimai. Vienas pirmųjų buvo politinių kalinių persiuntimo kalėjimas (lageris).

Laiškai iš kalėjimų: tikrovė ir vizijos

2002 m., „Versmės“ leidykloje rengdama monografiją „Seredžius“ (išleista 2003 m.), susipažinau su serediškiu Pranu Šimanskiu ir jo seserimi Eugenija Šimanskyte-Mačiuliene (1925–2018), gyvenusia Vilniuje. Eugenija man patikėjo savo vyro, rašytojo Jono Mačiulio (1919–1992) jai į politinių kalinių persiuntimo kalėjimą (lagerį) Rasose rašytus laiškus, kuriuos 2015 m., jos sūnaus Audriaus Mačiulio, dukters Daivos Mačiulytės-Lynikienės finansinės paramos dėka, knygos leidimą parėmus Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo aukų rėmimo ir atminimo įamžinimo fondui, išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla[4]. Tačiau tuo metu E. Mačiulienė nesakė, kad Jonas

[4] Jonas Mačiulis. Laiškai Eugenijai (1944–1956). Sudarytoja ir parengėja Vida Girininkienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015.

Politinių kalinių persiuntimo lagerio moterų kalinių kolona sargybinių apsuptyje eina į darbą. J. Mačiulio slapta daryta nuotrauka. 1947 m.
V. Girininkienės asm. archyvas

išsaugojo ir jos šiame lageryje rašytus laiškus. Eugenijai atrodė, kad jos laiškai jokia literatūra – neįdomūs, banalūs, jai buvo svarbiausia publikuoti vyro palikimą. Jos rašytų laiškų mačiau tik kelis, kuriuos ir publikavau J. Mačiulio laiškų knygoje „Laiškai Eugenijai“. Išleidus knygą, Eugenija man perdavė visus savo rašytus laiškus. Lageryje buvo galima per mėnesį išsiųsti tik du laiškus, kurie buvo tikrinami. Reikėjo rašyti, esą gyvenu gerai, viskas kaip namuose, man nieko netrūksta etc. Tokių laiškų Eugenijos palikime yra. Tačiau visai kitokie yra laiškai, kuriuos jai pavykdavo perduoti Jonui paslėpus drabužiuose, per pažįstamą seselę ar kartu su neva grąžinamais maisto produktais, pvz., duona. Būtent į duoną buvo labai lengva įsprausti nedidelį raštelį. Tarp Eugenijos ir Jurgio laiškų, rašytų skirtingu metu, bet iš tos pačios įstaigos, yra panašumų. Kartais atrodo, jog jie rašyti tuo pačiu metu. Būtent tuomet, spaudai rengiant J. Mačiulio palikimą, man kilo mintis kaip egodokumentikos šaltinį publikuoti ir J. Kunčino man rašytus laiškus.

Politinių kalinių persiuntimo lagerio kiemas. J. Mačiulio slapta daryta nuotrauka. 1946 m. gegužė. *V. Girininkienės asm. archyvas*

Eugenijos, kaip ir Jurgio, laiškuose aprašoma buitis: „Mes keliamės penktą val. ryto, pusryčiaujam ir į darbą. Darbe per dienų dienas skubam, mat reikia karo nuniokotą tėvynę atstatyti. <...> Iš darbo grįžtam šeštą valandą. Miegoti einame devintą valandą. Per tą laiką esti vakarienė ir patikrinimas. Laisvo laiko maža. Dažniausiai ir sekmadieniais mes dirbame“, – rašė 1946 m. lapkričio 10 dieną. J. Mačiulis tuomet įsigijo fotoaparatą ir, rizikuodamas savo laisve, pasislėpęs nufotografavo už vienuolyno sienos ginkluotų sargybinių apsuptyje į darbą varomų moterų koloną. Jurgis irgi ne kartą laiškuose ir romanuose minės šią vienuolyną nuo gatvės skyrusių tvorą, nes ir jie panašiai būdavo varomi į bendras talkas. Be ginkluotų sargų, tačiau nuotaikos buvo panašios.

Duonoje įspraustame raštelyje Eugenija pasakos, kad po sėkmingos vakarinės premjeros „<...> pavojus yra, kad negalėsime kieme pasirodyt. Pavogs mane didieji banditai ir pragers kaip šviesiausią žvaigždę.

Jie tikrai taip daro, pvz., lošė kortom iš tokios ar tokio palto, batų ir p. (Rusijoj ir iš moters ar žmogaus gyvybės) ir tas, kuris pralošė sutartą daiktą, jį turi atiduoti laimėtojui. Neseniai pas mus pralošė vieno vyro visus rūbus. Pralaimėtojas sutikęs tamsoj koridoriuj jį nurengė ir apkūlęs paleido visai nekaltą žmogų.“ Šioje aplinkoje visi buvo beverčiai, kaip Jurgio eilutėse: „<...> čia salamandros ir vorai / čia ir vorai ir salamandros / čia ir kerai čia ir garai / pigmėjų liliputų grandų“ („Čia, už ribos“).

Eugenijos laiškuose minimas kiemas, kuriame kaliniai galėjo pasėdėti ir pabendrauti. Tikėtina, tai tas pats Marijos kiemas, kurį Jurgis mini savo eilėraštyje: „Klaidžiam, tvanka paplūdusiam mieste / Maža vėsos sala – Marijos kiemas. / Ir klausinėjam tyliai – ar mes tie, / Kuriuos priglaus šis valandų kalėjimas“ („Marijos kiemas“).

Buvo ir linksmesnių momentų. 1947 m. gruodžio 22 d. Eugenija rašė: „Praėjusį sekmadienį mes statėm „lietuvišką montažą“. Tam man buvo reikalingi ir šokiai. Pasisekimas milžiniškas. Mūsų tautos įžymūs inteligentai su ašaromis po vaidinimo atėjo dėkot. Joni, Tau sunku suprast, kokį įspūdį padarė lietuviškas veikaliukas, kur taip tvirtai mes tramdomi ir mums tik paskutinė vieta. Nesigailim nei keleto nemigo naktų, nei įdėto darbo. Tikslas atsiektas. Visi rusiški pastatymai nublanko prieš mus. Net patys didžiausi chuliganai, kurie lietuvišką nusviesdavo, šį kartą susidomėję stebėjo. <...> Kai kurie įžymūs kairieji lietuviai net verkė. Kaip rašytojas Boruta šluostėsi ašaras, – pati mačiau. Tai vot ką Eugenija išsigalvoja. Dienom dirba siūvykloj, o vakarais kartu su režisieriumi Vaitekūnu ir dar keleta nenuoramų išsigalvoja nors trumpam atitraukt likimo draugus nuo tos baisios kasdienybės.“

Tačiau daugiausia tvyrojo nuolatinė įtampa ir nežinia: „Joni, kiekvieną dieną važiuoju ir vis dar esu greta Tavęs. Šiandien iškvietė visas moteris, o Eugenija ir keletas senesnių moterų dar liko. Tikimės rytoj. Esam pasiruošusios. Gaila, kad daug reikalingų daiktų negalima vežtis, pvz., popierių, pieštuką, vokus. Jie turbūt nežino, kad man reikės Jonui laišką rašyt. Bendrai nuotaikos mūsų visų geros. Visi šventai tikim, kad tai paskutinis lašas kančios. Tikim ir į tai, kad jie mus gali sušaudyt.

Lai būna ir taip, tik greičiau prie pabaigos. Nustebau, kad mūsų neiškvietė su visomis. To nežinau ir dabar. Mūsų pažįstami juokauja, sako: „Dėl reprezentacijos jus čia paliks. Negali be jūsų kolonija būt. Išvažiuot reikės. Bet savoj tėvynėj ir valandą ilgiau pabūt malonu“, – rašė Eugenija viename iš paskutinių savo laiškų Jonui 1948 m. birželio 29 dieną.

Ir Jurgis savo laiškuose vis diskutuodavo apie laisvę, kurią matydavo tik pro kerkerio langus: „Kai jūs, kažkur paklydę, ieškote manęs, / Prie lūpų prisidėję delnus šaukiat, / Ruduo išverčia pilnas kišenes / Ir dedasi geltoną liūdną kaukę“ („Viduramžio dienos“).

Kerkeryje „gimė“ rašytojas

1983 m. gegužės 9 d. gavau iš Jurgio pirmąjį laišką. Iki tol mes buvome menkai pažįstami. Mano adresą Jurgiui davė poetas-kankinys, poetas-aktorius Algirdas Verba. Tuo metu aš dirbau Dokumentų panaudojimo skyriuje Lietuvos centriniame valstybiniame istorijos archyve (dabar – Lietuvos valstybės istorijos archyvas). Vyr. archyvistės, o netrukus ir skyriaus vedėjos pareigybė reikalavo atidos, kalbų mokėjimo, disciplinos. Pirmaisiais susirašinėjimo mėnesiais laiškus gaudavau kasdien, kartais net kelis per dieną. Gaudavau paštu, bet dažniausiai juos į pašto dėžutę įmesdavo arba tiesiogiai perduodavo mieste dirbęs J. Kunčino draugas Vacys Bukauskas. Laiškų kiekis ir dažnis būdavo neribojamas, tačiau kerkeryje paštu atsiųstus laiškus tikrindavo. Pirmiausia ieškota pinigų, tačiau išimdavo ir įdomesnius atvirukus, nuplėšdavo pašto ženklus, gal ir skaitydavo. „Tūloje“ Jurgis rašys: „Taip, laiškus stiklelio vergai gaudavo jau atplėštus, patikrintus – lagerio kanceliarijoje etatą turėjo tokia nieko sau, lituanistiką universitete kandusi mergužėlė... <...> Be abejonės, turėjo sąrašėlį – kuriuos korespondentus dera itin atidžiai sekti, kuriuos ne taip griežtai“[5].

Kalėjime reikėjo išgyventi ir šiose niūriose patalpose poetas turėjo būti gana žemiškas. „Gydymas“ apomorfinu, už menkiausią

[5] Jurgis Kunčinas. Tūla, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 120.

nusižengimą sodinimas į karcerį, plaukų kirpimas ir pan. buvo kasdienybė. Bohema liko nuošalyje.

Jurgio laiškai būdavo su piešiniais, dažnai ypač meniškai išraižytais plona plunksna, kurių turėjo visą kolekciją, vokai apklijuoti pašto ženklais, kuriems irgi buvo neabejingas. Siųsdavo ką tik parašytus ir anksčiau sukurtus eilėraščiu, aprašė kerkerio aplinką, mokyklos ir kurso draugus, savo pomėgius, keliones valtimi, kurias labai mėgo. Tuo metu jis artimiau bendravo su dailininkais, pats kūrė planus kada nors turėti dirbtuvę ir piešti. Dažnai rašė vokiečių kalba, kuria anuomet laisvai kalbėjau (buvau miesto gidė, vedžiau ekskursijas vokiečių ir rusų kalbomis) ir galėjau rašyti. Mus artino poezija, kelionės, o labiausiai knygos, kurių abu turėjome nemažai. Sakydavo, kad aš jį įkvėpiau rašyti istorinėmis temomis, apie senąsias Vilniaus kapines, nors pats nuo seno domėjosi savo gimtinės (Alytaus) ir apskritai Lietuvos istorija. Tai mus irgi siejo.

Abu sutarėme – jokios praeities, jokių analizių, viską kuriame iš naujo. Ir mums tai pavyko. Šie laiškai, kaip ir visi laiškai iš kalėjimų, yra unikalus reiškinys, nes dažnai, ypač susirašinėjimo pradžioje, jie rašomi sau pačiam, siekiant suvokti situaciją, susitaikyti su artimaisiais, prisijaukinti aplinką. Laiškai iš kalėjimų unikalūs ir todėl, kad žmogus, išlaisvintas nuo tiesioginių savo egzistavimo rūpesčių (parduotuvių, maisto gaminimo, būsto tvarkymo, šeimos problemų ir pan.), galėjo labiau įsiklausyti į save. Kalėjime buvo tik vienas gyvenimas, be veiklų ir bendryščių mieste ir tiesiogiai protestuoti prieš sovietinę ideologiją čia nebuvo galimybių: „Rytoj vėlei cechas ir konvejeris, o lauke – kunkuliuojantis gegužis. Ar gali žmogus čia jaustis tiek nusikaltęs, kad būtų uždarytas už vielų ankštame kieme? Vargu bau! Tad ar pasidarys jis geresnis, kilnesnis, kitoks? Irgi – vargu bau! Nieko naujo, bet peno minčiai čia itin mažai“, – rašė Jurgis 1983 m. gegužės 18 dieną.

Kerkeryje, kaip ir visuose sovietmečio kalėjimuose, griežtai bausdavo: „Nemanyk, kad sprendžiu čia kokias globalines problemas. Problemos kur kas paprastesnės ir lokalinės – kaip prastumti dar vieną dieną, ar vėl bus taip pat šlykštu po eilinio seanso „bare“ et cetera. <...> Esu ką tik grįžęs iš baro. Jis čia įrengtas rūsyje, „rotondos“ tipo, su visa

butaforija. Leidžia apomorfiną, vėliau duoda gerti šnapsą. Po to privalo būti bjauru. Taip dažniausiai ir būna“, – guodėsi gegužės 18 dieną. Arba: „Tik šiandien mane išleido į miestelį iki 18 val. su prisakymu: žiūrėk, jei pavesi!.. Ar reikia aiškinti, kas būtų, jei pavesčiau? Nereikia! Karceriai, kazematai, voratinkliai, apipelijusi duona it akmuo ir t. t.“ – rašė rugpjūčio 29-ąją.

Su humoru, kaip ir Eugenija, birželio 1 d. papasakojo apie privalomą „artistinį“ gyvenimą: „Šiandien tokia gal įtempta diena. Mat vakare per selektorių paskelbs, ar perveda mane dirbti į miestą, ar neperveda manęs dirbti į miestą. Mat, visus „artistus“ žada pervesti. O visi „artistai“ – nusižengę, prasikaltę, sugrūsti „in der Zone“. Gal rašiau, aš irgi „artistas“ – pranešinėjau numerius. Ką gi – mūsų orkestrėlyje groja ir dainuoja pusė profesionalių muzikantų. Ne pirmo ryškumo (žvaigždės), tai tiesa, bet vis dėlto, vis dėlto.“ Ir vėliau – rugpjūčio 29-tąją: „Vakar buvo „premjera“ – koncertavome. Pjesė turėjo pasisekimą, publika reagavo jautriai ir negailėjo katučių. Tik nebuvo nei gėlių, nei premjerinės vakarienės. Šiaip mano „trupė“ labai pasyvi, vengia repeticijų, miega, tačiau scenoje artistai darė viską, ką galėjo – vieną aktorių net tikrino, ar jis tikrai negirtas... Ryt tikroji apžiūra su atstovais iš Kult. ministerijos, kalėjimų valdybos ir pan. Nuo pasirodymų sėkmės priklauso daugelio žmonių kalėjimiškoji padėtis, atostogos ir kitos lengvatos.“

Laiškuose Jurgis nuolat analizavo, kartais labai kritiškai, savo vertimus ir eilėraščius, dėstė konkrečius ir sumanytus ateities planus. Buvau vienintelė, su kuria jis tuomet nuolatos susirašinėjo. Nerealios idėjos ar jausmai buvo tarsi maištas prieš realų kasdienį gyvenimą ir buvusius artimus, jį „nurašiusius“ žmones. Kerkeryje buvo vienas, be „maištaujančių“ ir „nepritampančių“, atsiskyręs nuo vadinamos „atotrūkio“ kartos[6]. Kerkeris buvo ne pasirinkimas, o atsitiktinumas, kurį,

[6] Valdemaras Klumbys. Žvilgsnis į sovietmečio inteligentiją ir kultūrą per kartų prizmę, in: Virsmo link: Vėlyvojo sovietmečio literatūros socialumas ir estetinė raiška. Sudarytojas Rimantas Kmita, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 27–93.

tačiau, jis priėmė „kaip savo“ ir „įdarbino“ savo kūryboje. Dabar man atrodo, kad jo pabėgimai, prailginę buvimo kerkeryje laiką, buvo neatsitiktiniai, o viena iš išgyvenimo tuo metu formų. Ypač po metų, pašlijus mūsų santykiams. Kerkeryje jis sugebėjo atsiriboti, prisitaikyti, versti ir kurti.

Kerkeris išjudino ir kitą Jurgio talento pusę. Vertimai buvo reikalingi dėl uždarbio, tačiau šalia to kilo vis didesnis noras pačiam kurti prozos kūrinius. „Šiaip jau dabar rašau čionai apsakymus. (Gal minėjau?) Parašiau tokius: „The Visitor“ („Svečias“), „Kai ateina Kasparas“, „Vokietija“, „Kajus Semikola“ ir „Hamsteris“. Nemanyk, kad jie taip „įmantriai“ pavadinti – ten ir įvykiai gana paprasti, ir žmonės. Tai kas, kad jie susitinka su mirusiais, stato skulptūras Norvegijoje ir pan. Visi jie dori lietuvaičiai“ (1983 m. gegužės 13 d. laiškas). „Aną vasarą aš parašiau 500 p. romaną „Aitvaras“. Jis taip ir liko nebaigtas, tačiau tikiuosi prie jo grįžti“, – rašė 1983 m. gegužės 23 dieną. O kiek vėliau (gegužės 29-ąją): „Parašiau dar vieną novelę savo novelių serijai „Horas gyvena horizonte“. Ši vadinasi „Suvalkietis Dzūkuose“.“ Šiuos kūrinius, neretai labai iškarpytus, spausdino Alytaus r. laikraštis „Komunistinis rytojus“. Liepos 13-ąją informavo: „Žinai, užsibrėžiau nuo rugsėjo mėn. pradėti rašyti savo fantastiką. Gaila, kad Tu dabar negali paskaityti mano romano „Aitvaras“.“

Kerkeryje buvo apgalvotos daugybės galimų prozos kūrinių, tarp jų ir „Tūlos“, apie kurią taip pat rašė laiškuose, idėjos.

Galima teigti – kerkeryje GIMĖ RAŠYTOJAS.

Beveik romanas

Jurgis buvo archyvaras iš pašaukimo. Aš šią savybę įgijau archyve, jis ją turėjo. Visus laiškus numeruodavo, užrašydavo datas, saugojo visus užrašus, piešinius, netgi raštelius. Mano laiškų Jurgiui irgi gana daug, tačiau jie jo biografijos nepapildytų. Žinojau, kad laiškai gali būti skaitomi (taip ir buvo), todėl ko nors rimtai rašyti negalėjau. Be to, ir laiko tokiai veiklai laisvėje, deja, nebuvo.

Prisipažinsiu, ne taip lengvai ir greitai ėmiausi šio darbo. Jaučiau skolą ir pareigą publikuoti J. Kunčino eiles ir laiškus kaip literatūros

kūrinį, egodokumentiką, vertingą ne tik jo biografijai, bet ir epochai pažinti. Atrodo, prirašyta daug, viskas kaip ir aišku, – „suštampuota“, bet visgi konkrečių objektyvių tyrimų trūksta. Ir kiekvienas dokumentikos šaltinis yra svarbus. Kaip kad žinoma, nuo 1956 m. Jurgis rašė dienoraštį, vadinamus „savęs stebėtojo užrašus“, kurių tekstas skiriasi nuo teksto man rašytuose laiškuose. Dalis jų 2022 m. publikuota žurnale „Metai“.

Šioje knygoje paskelbti visi J. Kunčino iš Gydomojo darbo profilaktoriumo, jo romanuose vadinamo „girtuoklių kalėjimu“, o laiškuose – „kerkeriu“, 1983–1985 m. man rašyti laiškai. Keli laiškai dėl pasikartojančių fragmentų sutrumpinti. Laiškai neredaguoti (ištaisytos tik akivaizdžios rašybos klaidos, kai kur skliaustuose paaiškintos santrumpos), su mano vertimais iš vokiečių ir rusų kalbų. Pateikti keli ir laisvėje 1985–1986 m. man rašyti laiškai, kaip susitaikymas ar galimas „romano“ tęsinys. Geriau suvokti laikmetį padės teksto paaiškinimai ir asmenvardžių rodyklė, kurioje kaip ant delno visas Jurgio bendravimo laukas. Tai svarbu tyrėjams: Europos šalių, dažniausiai vokiečių autorių, knygos būdavo gaunamos nelegaliai. Leidinyje gausu Jurgio piešinių, eilių, kurių didesnė dalis nepublikuota, faksimilių.

J. Kunčino laiškai kaip trumpos novelės – su kulminacijomis ir atomazgomis, kaip oras besikeičiančiomis nuotaikomis. Yra ir gana piktų, – „romanui“ tai tinka. Juos suskirsčiau pagal Jurgio laiškuose išskirtas temas, panaudodama jo mėgtą, dažnai vartotą žodį „beveik“. „Beveik romanas“, – kodėl gi ne, esu visai tikra, – jam tai patiktų. Stengiausi būti bešališka, tačiau... ir pati įsitraukiau į šį „romaną“, ne tik prisimindama praeitį, bet tarsi iš naujo tai išgyvendama. Skaitytojas, žinoma, gali turėti savo nuomonę, romanui tai visada pliusas. Meilė ar manipuliacija? Tikrovė ar kūryba? Tada ir dabar? „Girtuoklių kalėjime“ gyveno ne tik rašytojas, bet ir jo romanų herojai, sugebėję, kaip ir jis pats, išgyventi, išlikti, kurti. To galėtų ne vienas pasimokyti.

Sveikas sugrįžęs!

Publikuoti J. Kunčino laiškus, kaip jau buvo minėta, mane paskatino E. Mačiulienės laiškai Jonui, kuriuos irgi vertėtų paskelbti. 2017 m. sausį Jurgio laiškus pristačiau savo skiltyje „Langas“ žurnale

„Literatūra ir menas“[7]. Tačiau apie Jurgį kerkeryje visuomenė ir gidai sužinojo ne iš mano publikacijos, o iš 2018 m. išleistos Dariaus Pocevičiaus knygos „Istoriniai Vilniaus reliktai. 1944–1990“ pirmosios dalies (p. 798). 2025 m. gruodį didesnę publikaciją su iliustracijomis paskelbiau žurnale „Metai“[8].

Už galimybę parengti ir išleisti šią knygą, pasitikėjimą ir kantrybę dėkoju Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vadovei Giedrei Šorienei, vyriausiajam redaktoriui Sauliui Repečkai, korektorei Deimantei Kukulienei. Dėkinga darbščiai ir talentingai dailininkei, jau ne vienos knygos bendradarbei Onai Liugailienei. Už nuolatinį kompiuterio „gydymą“ dėkinga sūnui Dariui Povilui Girininkui.

Šios knygos nebūtų be Gydytojų, ypač sunkiu mano gyvenimo momentu padėjusių nepalūžti ne tik fiziškai, bet ir morališkai. AČIŪ ortopedui traumatologui Simonui Sereikai, šeimos gydytojai Aldonai Dimaitienei, Santaros klinikų Reumatologijos centro vadovei prof. Irenai Butrimienei, doc. Ritai Rugienei, dr. Danutei Povilėnaitei, visoms šio skyriaus Seselėms. Kokia laimė, kad galiu dirbti.

Dėkinga Jurgiui už laiškus, kelerius kartu praleistus metus, mūsų bendras keliones ir kartu skaitytas knygas. Dėkinga mane nuolat už lango stebinčiam Beržui, kuriam Jurgis sakydavo: „Grįšiu, kai peraugsi stogą.“ Beržas penkiaaukštį peraugo, todėl, Jurgi, sveikas sugrįžęs mūsų bendroje knygoje.

---

[7] Vida Girininkienė. Jurgis Kunčinas – kalinys ir poetas (I), Literatūra ir menas, 2017 01 13, Nr. 2 (3599); Vida Girininkienė. Jurgis Kunčinas – kalinys ir poetas (II), Literatūra ir menas, 2017 01 20, Nr. 3 (3599).

[8] Vida Girininkienė. Beveik romanas, arba Jurgio Kunčino laiškai Vidai iš kerkerio 1983 metais, Metai, 2025, Nr. 12, p. 97–121.

1983 05 09 **[1 laiškas]**

Miela Vida,

likimas norėjo, kad laišką Tau rašyčiau iš Vilniaus, nes dabar esu uždarytas už spygliuotų vielų. Tai neilgam, rudenį tikiuosi būti vėl laisvųjų žmonių tarpe. Nesinori apie tai daugel kalbėti, manau, kad Tu suprasi.

Įdomu, Vida, kaip Tau sekasi? Seniai juk mudu matėmės. O ir matėmės tik fragmentiškai. Gal Tu net nepanorėsi atsakyti į mano laišką? Kas žino.

Čia, zonoje, turiu šiokias tokias sąlygas krapštytis po savo popierius, šį tą parašau. O dirbu mieste – Mindaugo 23, „Citelektrotechmabo“ firmoje. Čia mes, iš girtuoklių lagerio dirbame keturiese. Kartais pavyksta ir į miestą neilgam išsprūsti. Toks lyg ir laisvės gurkšnis.

Vida, norėjau į Tave kreiptis dėl vokiškos lektūros. Gal turi ką gero paskaityti, ypač poezijos? Matai, knygų užsienio kalbomis čionai siųsti negalima. Na, bet Tu tikriausiai turi pakankamai savo reikalų bei rūpesčių, ar ne?

Vis dėlto tikiuosi, kad pabrėši man keletą žodžių...

O kad būtų įdomiau, įdedu Tau savo eilių, parašytų jau čia, zonoje. Nežinau, ar Tau patiks, bet ką gi jau darysi.

Čia aš atsisveikinu, linkėdamas kuo geriausios kloties!

Laukiu atsakymo!

Nuoširdžiai – Jurgis

232600 Vilnius
Rasų 8, GDP-1
Jurgis Kunčinas

Vakaras ir rytas

Vidai

Baltas vakaras. Daugiau neklysk, širdie.
Stulbina dangus ir atvirumas.
Lyg šešėlis didelis „sudie“
po šio vakaro langais ir krūmais.

Nors kas dieną skiriasi žmogus
su daiktais ir padarais, bet gyvas
vien tik atvirumas ir dangus
ir nesilpstantis, skaudus motyvas.

Nors kas dieną lieka vis mažiau
kam pamoti, kam paduoti ranką,
aš tavęs prašysiu, ko prašiau –
dar paliki neužvertą langą:

leiski dar pasiklausyt giesmės,
šimtąkart giedotos ir klausytos,
lyg virš mūsų kylančios grėsmės,
viršum vieno vakaro ir ryto.

(Vilnius, 1984 03 05, „Rasos“)